

Küresel Kriz Sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Sumru Öz†

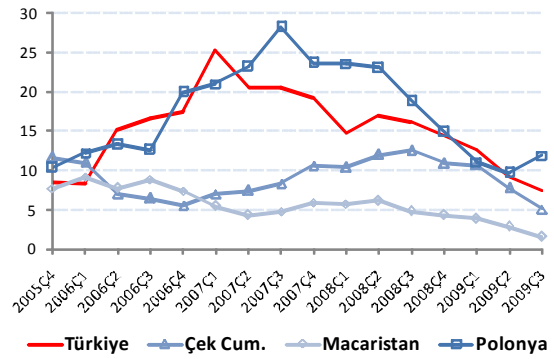
Beklendiği üzere küresel kriz sürecinde uluslararası tüm ekonomik aktiviteler gibi doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) da önemli ölçüde yavaşladı. Krizin etkilerinin 2008'in son çeyreğinde görülmeye başlaması nedeniyle 2008 yılında dünya genelinde bir önceki yıla göre %14 ile sınırlı bir düşüş gösteren DYY girişlerinin 2009'da yıllık %30 azalması bekleniyor (1). Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından Çok Uluslu Şirket yöneticileri ile yapılan anket çalışmasına dayalı 2009-2011 Dünya Yatırım Beklentileri Raporu bu azalışı, krizin finans piyasalarında başlaması nedeniyle mali kaynaklara erişimin zorlaşmasına, düşen kar marjlarına, piyasalarda fırsatların azalmasına ve krizin derinleşerek bunalıma dönüşeceğine dair endişelere bağlıyor.

Son zamanlarda gerek büyüme gerekse dış ticarete 2009 yılı içinde dünya genelinde en kötünün geride kaldığı yönündeki kaniya paralel

bir şekilde, Çok Uluslu Şirketler de DYY harcamalarının 2009'da en düşük düzeyine inmesini, 2010'da ılımlı bir artış yaşadıktan sonra 2011'den itibaren ivme kazanmasını bekliyorlar (2). DYY'de dipten dönüldüğü beklentisi tüm bölgeler için geçerli olmakla beraber, gelişmekte olan ülke kaynaklı şirketler, başta Avrupa'dakiler olmak üzere gelişmiş ülkelerdeki şirketlere kıyasla orta vade için daha iyimser. Bu durum, Türkiye gibi daha çok Avrupa ülkelerinden yatırım alan ülkelerin orta vadede küresel kriz öncesi DYY düzeyine ulaşmasının zor olabileceğini gösteriyor.

Türkiye'ye yönelik DYY'nin ciddi oranda arttığı son dört yılda, çeyrekler itibarıyla son bir yıldaki girişler, özellikle Avrupa kaynaklı yatırımlar açısından rekabet içinde olduğu Doğu Avrupa ülkeleri ile kıyaslamalı olarak Şekil 1'de veriliyor.

Şekil 1. Başlıca Doğu Avrupa Ülkelerine Yönelik Yıllık Doğrudan Yabancı Yatırım (milyar dolar)

Kaynak: Ülke Merkez Bankaları

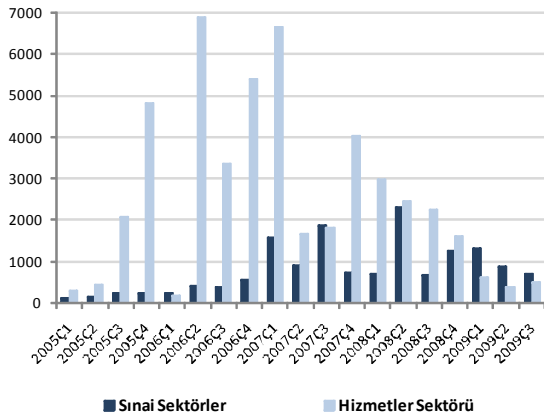
Şekil 1, Türkiye ile kıyasladığımız her üç ülkede de DYY girişlerinin küresel krizin başladığı 2008'in ikinci yarısından itibaren azaldığını teyit ediyor. Ayrıca, küresel kriz sürecinde ekonomik büyüme açısından başarılı bir performans göstererek krizi daralmadan atlattığı başarılı Polonya'ya yönelik DYY girişlerinde 2009 üçüncü çeyreğinde dipten dönüldüğü görülüyor.

† Dr., Koç Üniversitesi ve EAF, soz@ku.edu.tr

Türkiye için Şekil 1’den çıkan en önemli sonuç ise dönem başında incelenen dört ülke arasında en yüksek artış hızını yakalayan, hatta bu açıdan en başarılı ülke olan Polonya ile başa baş bir seyir izleyen Türkiye’ye yönelik DDY’nin, küresel krizin etkileri başlamadan önce, 2007’nin ikinci çeyreğinden itibaren azalma eğilimine girmesidir.

Polonya’nın aksine, DYY açısından en kötünün de henüz geride kalmadığı Türkiye’de, DYY girişlerindeki azalıştan hangi sektörlerin daha çok etkilendiğini ortaya koyabilmek için Şekil 2, son dört yılda, çeyrekler itibarıyla Türkiye’nin sınai ve hizmetler sektörüne yönelik DYY girişlerini veriyor.

Şekil 2. Sınai ve Hizmetler Sektörüne Yönelik DYY (milyon dolar)

Kaynak: T.C. Merkez Bankası, OECD Veritabanı

2005 yılı öncesinde ihmal edilebilir düzeyde olan Türkiye’ye yönelik DYY girişlerinin, 2005’in üçüncü çeyreğinden itibaren belirgin bir şekilde arttığı Şekil 2’de görülüyor. Bunda 2003 yılında yürürlüğe giren Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yabancı sermayeli şirketlerin ve şubelerin kuruluşu ve faaliyetlerine ilişkin izin zorunluluğunun kaldırılması ve şirket kurma işlemlerinin kolaylaştırılması rol oynamakla

beraber DYY ile ekonomik bütünleşmeler üzerine yapılan çalışmalar, asıl etkenin AB müzakere süreci olduğunu gösteriyor (3). Gerçekten de Aralık 2004’te AB ile üyelik müzakerelerinin başlaması için gün alınması ve sonrasında 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelerinin başlaması ile yabancı sermayenin Türkiye’ye ilgisinin artması eşzamanlı olarak gerçekleşti.

2005 yılı öncesinde ihmal edilebilir düzeyde olan Türkiye’ye yönelik DYY girişleri, AB ile müzakerelerin başladığı Ekim 2005’ten itibaren belirgin bir şekilde arttı.

Başlangıçta ağırlıklı olarak hizmetler sektörüne yönelmekle birlikte, sınai sektörlere gelen DYY de sürekli artarak 2007 ve 2008’de 5 milyar dolara ulaştı. Bir diğer ilgi çekici nokta da küresel krizin etkisinde geçen 2009 yılının Ocak-Kasım döneminde sınai sektörlere yönelen DYY’nin bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla ılımlı bir şekilde %28 düşerek 3,2 milyar dolar olarak gerçekleşmesidir. Oysa aynı iki dönem arasında hizmetler sektöründeki DYY %80 azaldı. Bu farklılıkta sınai kesime yapılan DYY kararlarının hizmetler alanına kıyasla daha önceden alınmış olma gereği rol oynasa bile, küresel krizin derinleşeceğine ilişkin kaygıların ayyuka çıktığı 2009 başında gelen bu büyüklükteki DYY, küresel krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisini hafifletmiş olmalı. Tasarruf oranının düşüklüğüne bağlı olarak ekonomik büyümesi ciddi ölçüde dış finansmana dayanan Türkiye gibi bir ülkede, dış finansmanın bu en kalıcı, hatta teknoloji transferine katkıları nedeniyle en yararlı da olan yolunun, AB müzakere süreci sayesinde açılmış olduğunu gözden kaçırmamak gerek.

Gerçekten de 2004 sonu itibarıyla sinai sektörlerde toplam DYY stokunun yaklaşık 20 milyar dolar olduğu göz önüne alındığında (4), 2005-2009 döneminde bu kesime gelen DYY'nin 16 milyar dolara ulaşması dikkat çekiyor. Bir başka ifadeyle 2000-2004 döneminde yılda ortalama 500 milyon dolar olan sinai sektörlerle yönelik DYY'nin, 2005'ten itibaren düzenli bir şekilde artarak 2007-2008 döneminde on katına ulaşması önemli bir başarı.

Küresel kriz sürecinde sinai sektörlerdeki DYY toplamda %28 azalmakla birlikte bu kesime gelen DYY'nin sektörel dağılımı farklılaştı (Tablo 1). **Elektrik, Gaz ve Su Kaynakları'nın** sanayinin tamamı içindeki payı 2006'dan itibaren hızla artarak 2008'de %20'ye, 2009'da ise %50'ye çıktı. Bu durum kriz sonrasında beklenen üretim artışına paralel olarak artacağı öngörülen elektrik başta olmak üzere enerji ihtiyacını karşılamak üzere kriz döneminde bu alanlara yatırım yapılmasından kaynaklanıyor gibi görünüyor.

Tablo 1 Sinai Sektörlere Yapılan DYY (milyon dolar)

	2006	2007	2008	2009*	%**
Elektrik, Gaz, Su Madencilik	112	567	1034	1607	69
İmalat	1395	4208	3733	1431	-58
<i>Gıda-İçecek-Tütün</i>	251	760	1278	149	-85
<i>Tekstil ve Ürünleri</i>	24	233	189	70	-59
<i>Kağıt Ür.-Yayım-Basım</i>	38	61	66	35	-47
<i>Kok Kömür- Raf. Petrol</i>	33	470	15	12	-20
<i>Kimya</i>	600	1101	121	307	234
<i>Kauçuk-Plastik Ürünler</i>	59	60	151	25	-83
<i>Diğ. Metal Dışı Maden</i>	125	770	169	224	42
<i>Ana Metal</i>	51	515	1116	91	-92
<i>Elek. Optik Aletler</i>	52	97	243	59	-75
<i>Ulaşım Araçları</i>	102	65	67	210	233
<i>Diğ. Makine-Techizat</i>	55	47	219	199	-5
<i>Mobilya ve Diğ. Sanayi</i>	3	20	78	39	-50
Toplam Sanayi	1627	5108	4935	3215	-28

Kaynak: T. C. Merkez Bankası

(*) Ocak-Kasım 2009 (**) 2008 ve 2009 (Ocak-Kasım) Değişim

Tablo 1'de verilen sinai kesimdeki DYY'nin dağılımına göre Türkiye'de küresel krizden en çok

etkilenen sektörlerin, sırasıyla, yatırımların bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla %92 azaldığı *Ana Metal Sanayi ve İşlenmiş Metal Ürünleri Üretimi*, %85 ile *Gıda, Meşrubat ve Tütün Ürünleri Sanayi*, %83 ile *Kauçuk ve Plastik Ürünleri Sanayi*, %75 ile *Elektrikli ve Optik Aletler Sanayi*, %59 ile *Tekstil ve Tekstil Ürünleri Sanayi*, %50 ile *Mobilya ve Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer İmalat Sanayi* ve %47 ile *Kağıt Hamuru, Kağıt, Kağıt Ürünleri ile Yayım ve Basım Sanayi* olduğu görülüyor.

Küresel krizden en çok etkilenen otomotiv ve kimyasal ürünler sektörlerinde Türkiye'ye gelen DYY şaşırtıcı bir şekilde %230 arttı.

Küresel krize rağmen DYY'nin arttığı sektörler de var. Bunlar arasında %234 ile *Kimya Sanayi* ve %233 ile *Ulaşım Araçları Sanayi* öne çıkıyor. Bu iki sektörün dünya genelinde küresel krizden en çok etkilenenler arasında olması, Türkiye'ye yönelik DYY kararlarının küresel eğilimlerden farklı olduğunu ortaya koyuyor. Gerçekten de UNCTAD 2009-2011 Dünya Yatırım Beklentileri Raporu'nda, iktisadi dalgalanmalara duyarlı olan otomotiv, metal ve kimyasal ürünler gibi sektörlerde faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin, aynı zamanda önümüzdeki dönem için DYY planları üzerine en olumsuz görüş bildiren şirketler arasında yer aldığı belirtiliyor (2). Bu üç sektör arasında, Türkiye'ye yönelik DYY girişlerinin küresel eğilime paralel olduğu tek sektör ise *Ana Metal Sanayi ve İşlenmiş Metal Ürünleri Üretimi*.

UNCTAD raporunda küresel krizden daha az etkilenen ilaç, gıda, içecekler ve genel olarak tüm hizmetler sektöründeki şirketlerin DYY planlarının da krizden belirgin bir şekilde

etkilenmiş olduğu sonucuna varılıyor. Türkiye’de de DYY girişinin en çok azaldığı sektörlerden birisinin *Gıda, Meşrubat ile Tütün Ürünleri Sanayi* olması ve hizmetler sektörünün genelinde de DYY’nin %80 düşmesi bunu doğruluyor.

Sanayi kesiminde daha ılımlı olmakla beraber toplamda %63’e ulaşan Türkiye’ye yönelik DYY’deki azalma, dünya geneli için beklenen %30’un çok üzerinde.

Sonuç olarak, 2009 Ocak-Kasım döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla sanayi kesiminde daha ılımlı olmakla beraber toplamda %63’e ulaşan Türkiye’ye yönelik DYY’deki azalmanın kaygı verici olduğunu kabul etmek gerek. Öncelikle bu düşüş 2009’da dünya genelinde %30 olması beklenen DYY azalışının çok üzerinde. Üstelik ağırlıklı olarak AB üyeleri kaynaklı olması ve Avrupa şirketlerinin orta vade için daha kötümser olmaları, birkaç yıl içinde küresel kriz öncesi DYY düzeyine ulaşmanın zor olduğunu gösteriyor. Ayrıca, Türkiye’nin AB’ye üyelik müzakerelerinin kesintiye uğraması halinde DYY girişleri 2007 yılının birinci çeyreğinde ulaştığı tarihi zirvesine hiç yaklaşamayabilir. Bu konuda endişe verici bir başka gelişme de Türkiye’nin yabancı yatırımlar açısından rekabet içinde olduğu Polonya’da 2009 ortasından itibaren DYY girişlerinin artmaya başlamış olması ki bunu Polonya’daki yatırım ortamının Türkiye’dekinden daha iyi olduğu şeklinde yorumlamak mümkün.

Küresel kriz sürecinde dünya ortalamasının iki katından fazla olması beklenen Türkiye’ye yönelik DYY azalışının, 2007’nin ikinci çeyreğinden itibaren başlamış olduğunu göz önüne alınca, bu düzeye ulaşmasının sadece küresel krize bağlı

olmadığı sonucu ortaya çıkıyor. Önceki EAF Politika Notlarında Türkiye ekonomisinde küresel kriz sürecinde yaşanan tarihi daralmanın arkasında küresel krizin etkilerinden çok beklentilerde 2007 yılında başlayan bozulmanın küresel krizle birlikte çökmesi olduğunu savunmuştuk. DYY’deki azalmanın da benzer şekilde 2007 yılında başlamış olması tesadüf olamaz. İktidar partisinin Cumhurbaşkanlığı seçimiyle başlayan süreçte ülke çapında uzlaşma aramak ve ekonomik reformları sürdürmek yerine kendi siyasi gündemine odaklanması ve bunun sonucunda tüm ülkeyi etkisi altına alan kutuplaşma, beklentileri ve yatırım ortamını bozarak diğer yatırımlar gibi DYY’nin de azalmasına neden olmuş, küresel kriz ise var olan bu eğilimi güçlendirmiştir.

Kaynaklar

- (1) 2009 Dünya Yatırım Raporu, 2009, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)
- (2) 2009-2011 Dünya Yatırım Beklentileri Raporu, 2009, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)
- (3) Öz, S., 1991, “Interactions between economic integration and foreign direct investment: A comparative analysis between Spain and Turkey”, Lisansüstü Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- (4) OECD Statistics, <http://stats.oecd.org>
- (5) National Bank of Poland, www.nbp.pl
- (6) TCMB, T.C. Merkez Bankası, www.tcmb.gov.tr
- (7) Czech National Bank, www.cnb.cz
- (8) Magyar Nemzeti Bank, english.mnb.hu